

Conjunctuurenquête Nederland

Vierde kwartaal 2014

Voorwoord

Dit rapport geeft de belangrijkste uitkomsten van de Conjunctuurenquête Nederland van het vierde kwartaal 2014.

De Conjunctuurenquête Nederland brengt voor het Nederlandse bedrijfsleven vier keer per jaar de belangrijkste ontwikkelingen en verwachtingen in kaart, uitgesplitst naar regio, bedrijfstak en bedrijfsgrootte. De resultaten vormen de basis voor het ‘Ondernemersvertrouwen Nederland’. Deze samenvattende stemmingsindicator geeft de richting aan waarin de Nederlandse economie of specifieke bedrijfstakken zich naar verwachting zullen ontwikkelen.

Samenwerking

De Conjunctuurenquête Nederland is een gezamenlijk onderzoek van het CBS, de Kamer van Koophandel, EIB, MKB Nederland en VNO-NCW, met de steun van het Ministerie van Economische Zaken. Doel van de samenwerking is completere informatie over het niet-financiële bedrijfsleven te vergaren met minder administratieve lasten.

Dit rapport is gepubliceerd op 19 november.
Het rapport van de Conjunctuurenquête eerste kwartaal 2015 wordt in de tweede helft van februari gepubliceerd op www.ondernemersplein.nl/COEN/

Saldo's

Deze rapportage werkt met saldo's. Een saldo ontstaat door het percentage ondernemers dat zijn ervaring of verwachting als negatief ziet, af te trekken van het percentage dat zijn ervaring of verwachting als positief ziet. Als bijvoorbeeld 10 procent van de ondernemers een dalende omzet had en 20 procent een stijgende omzet, ontstaat een saldo van +10 procent. Het saldo geeft in één oogopslag weer of de stemming onder ondernemers positief of negatief is en in welke mate.

Seizoenpatronen

Bij de interpretatie van de cijfers dient rekening te worden gehouden met seizoeninvloeden. Deze spelen bij sommige variabelen een rol, zoals bij omzetten in de landbouw en horeca. Om een uitkomst in een beter perspectief te kunnen plaatsen, verdient een vergelijking met dezelfde periode een jaar eerder om die reden de voorkeur boven een vergelijking met een kwartaal eerder. Voor het samenstellen van de indicatoren van het Ondernemersvertrouwen, worden de onderliggende variabelen wél gecorrigeerd voor seizoenpatronen. Hierdoor kan het vertrouwen elk kwartaal worden vergeleken met een eerder kwartaal.

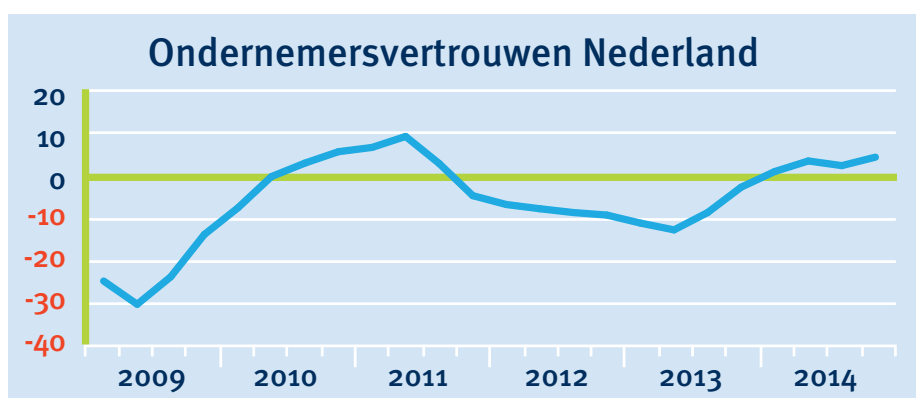
Waarneemperiode

De gegevens voor deze publicatie zijn verzameld in de maand oktober 2014.

Meer vertrouwen ondernemers

Het ondernemersvertrouwen, de stemmingsindicator van het Nederlandse bedrijfsleven, is aan het begin van het vierde kwartaal hoger uitgekomen dan in het derde kwartaal. De ondernemers zijn nu een jaar lang positief gestemd en het vertrouwen is in ruim drie jaar niet zo groot geweest als nu.

Daarnaast zijn de ondernemers overwegend positief over 2015: ze rekenen komend jaar op meer omzet, export en investeringen. De ondernemers voorzien echter geen groei van de werkgelegenheid.

Bron: CBS, EIB, KvK, MKB Nederland en VNO-NCW

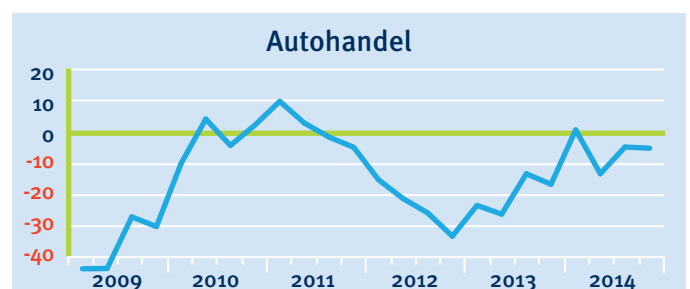
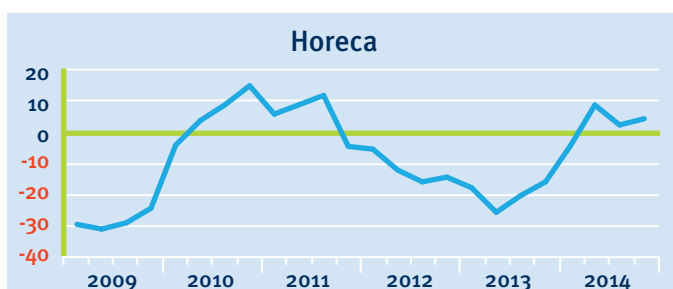
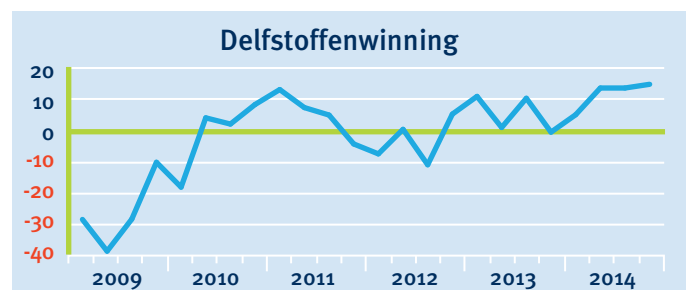
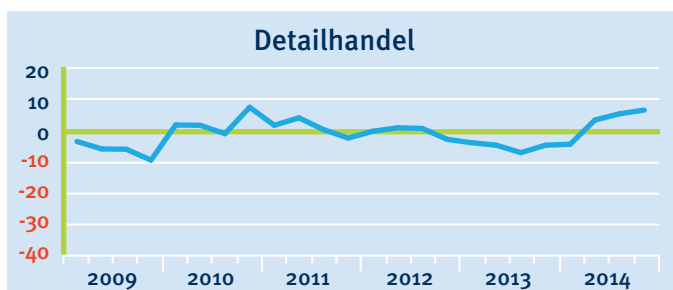
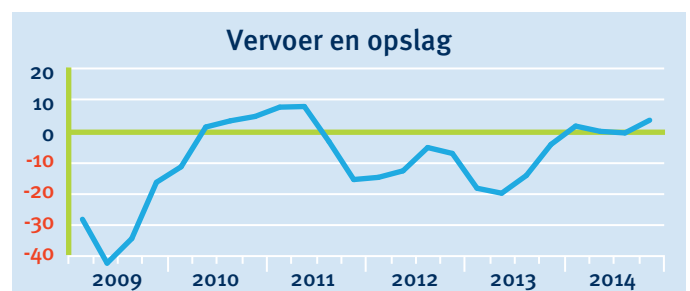
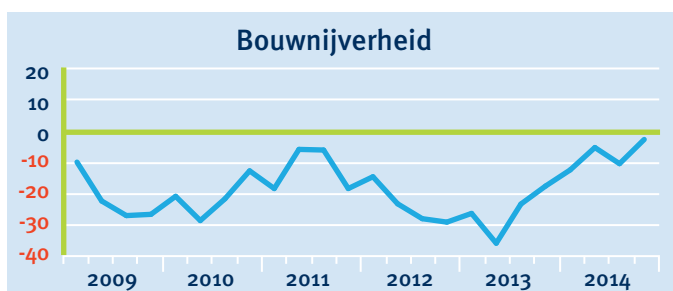
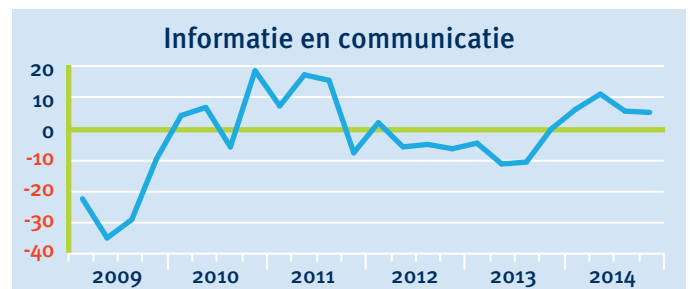
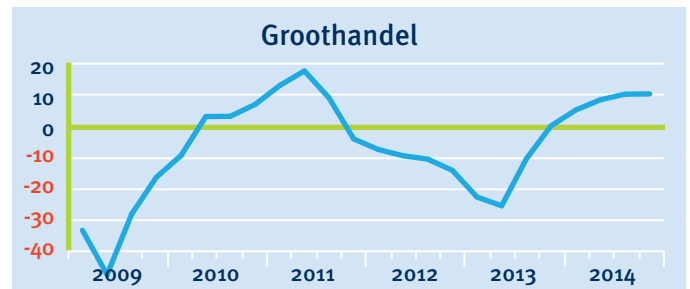
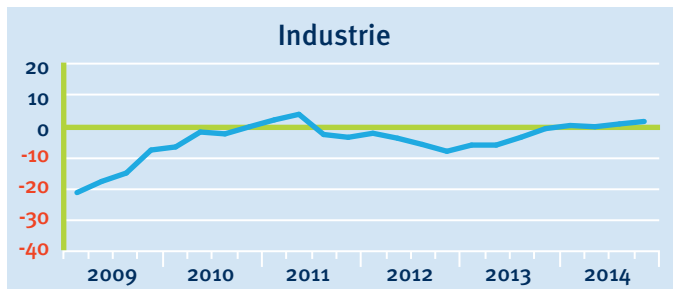
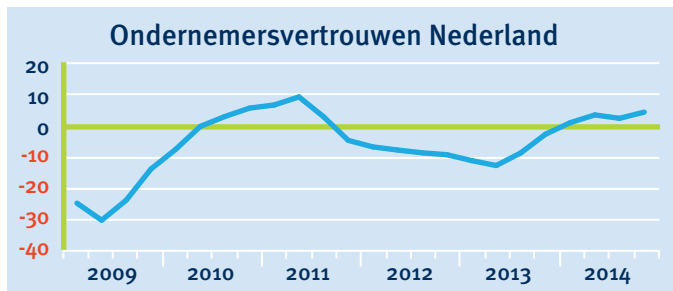
Verder in deze rapportage:

- **Meeste sectoren positiever gestemd: bouw en transport sterke verbetering vertrouwen** pagina 4
- **Dashboard Conjunctuurenquête: ondernemers op alle fronten positiever** pagina 6
- **Uitgelicht: winstgevendheid blijft onder druk, meer inkooporders verwacht** pagina 8
- **Uitgelicht: ondernemers overwegend positief over 2015** pagina 9
- **Verwachtingen per provincie: niet alle provincies even positief** pagina 10

Ondernemersvertrouwen per sector

Uitkomsten vierde kwartaal 2014

Bron: CBS, EIB, KvK, MKB Nederland, VNO-NCW
Kijk voor meer detailinformatie op Statline

Meeste sectoren positiever gestemd

Het ondernemersvertrouwen hervat de opmars en is aan het begin van het vierde kwartaal met 2 punten gestegen naar 5. Vorig kwartaal was er nog sprake van een stapje terug in vertrouwen, nu is dat ‘verlies’ meer dan goedgemaakt. De ondernemers zijn inmiddels een jaar lang positief gestemd en het vertrouwen is in ruim drie jaar niet zo groot geweest. De meeste bedrijfssectoren laten een verbetering van het ondernemersvertrouwen zien. Zo lijken de effecten van de situatie in de Oekraïne en de sancties voor Rusland op het Nederlandse bedrijfsleven vooralsnog beperkt. Naast een aansterkend ondernemersvertrouwen kijken ondernemers ook positief naar 2015. Al met al zijn de signalen vanuit het bedrijfsleven positief te noemen.

Industrie houdt positieve kijk vast

Het industriële bedrijfsleven is opnieuw wat positiever gestemd over de huidige ontwikkelingen en de groeimogelijkheden. Het vertrouwen van de producenten is nu een vol jaar positief. Ook de vooruitblik naar 2015 stemt positief, met licht aantrekkende investeringen en een verwachte groei van de buitenlandse afzet. De werkgelegenheidsverwachting is echter ook voor komend jaar nog niet positief.

Stemming bouwnijverheid verbetert aanzienlijk

De huizenmarkt ontwikkelt zich positief. Er worden meer woningen verkocht en er is ook meer vraag naar nieuwbouwwoningen. Bouwbedrijven geven aan dat de orderontvangst is gegroeid na jaren van krimp. Het vertrouwen van de bouwsector verbetert dan ook gestaag, het ondernemersvertrouwen is in het vierde kwartaal gestegen van -10 naar -2. Het vertrouwen van de ondernemers in de bouwnijverheid is weliswaar nog licht negatief, maar bevindt zich op het hoogste niveau van de afgelopen zes jaar. Dit positievere geluid lijkt zich echter nog niet te vertalen in extra banen in de bouw.

Vervoer en opslag voorzichtig terug op weg naar boven

De logistieke ondernemers zijn de laatste kwartalen in toenemende mate positief over hun omzet en orderpositie. Daarnaast geven ze aan dat hun concurrentiepositie licht verbeterd is. Ook de investeringsbereidheid in de transportsector neemt dit kwartaal en voor 2015 duidelijk toe. De aanhoudende

positieve ontwikkelingen in de industrie en de handel geven een goede basis voor een verdere ontwikkeling van de bedrijven in de transport en opslag. De ontwikkeling van de winstgevendheid is echter negatief volgens de ondernemer.

Verdere groei in groot- en detailhandel

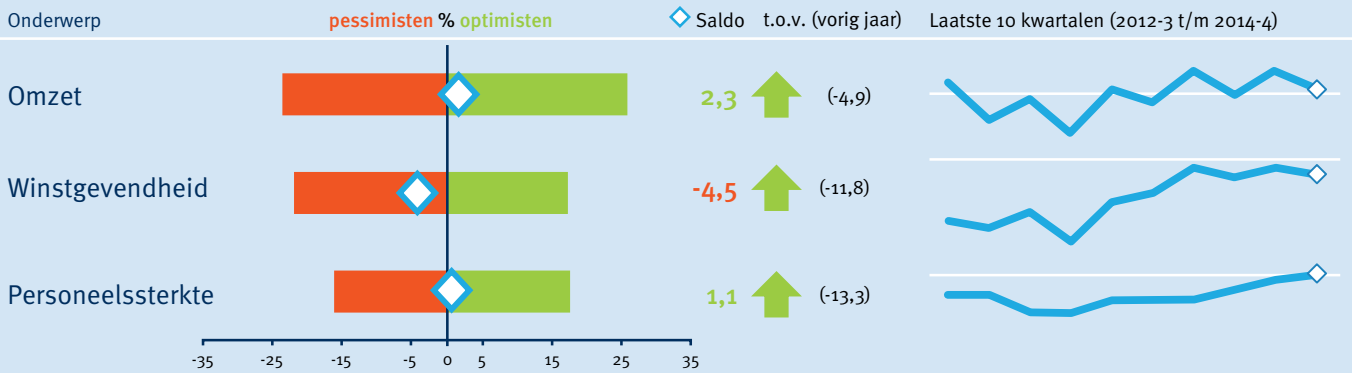
De detailhandel is positiever gestemd aan het begin van het vierde kwartaal dan drie maanden eerder. Het vertrouwen steeg naar het hoogste niveau in bijna vier jaar. De detailhandel noteerde in de eerste drie kwartalen van 2014 een groei van de omzet, na jaren van krimp. In de groothandel is het vertrouwen onveranderd groot. Dit is in lijn met de lichte groei van de export, hogere investeringen en meer verkopen bij de detailhandel in de eerste drie kwartalen van 2014. De bereidheid bij bedrijven in de handel tot het aannemen van nieuw personeel neemt dan ook langzaam toe.

Horeca weer vooruit

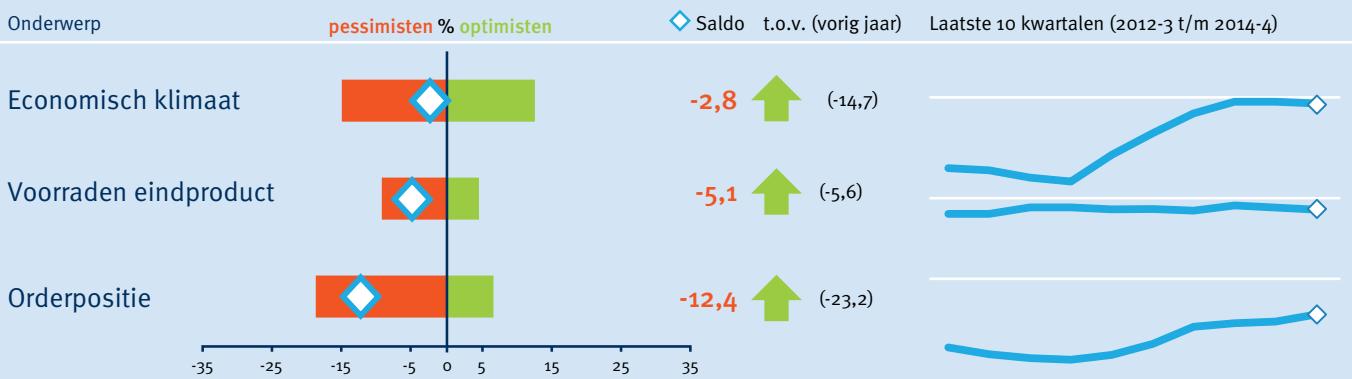
Ondernemers in de horeca zijn positiever gestemd over de ontwikkelingen in het vorig en komend kwartaal. Vorig kwartaal was er sprake van een, achteraf gezien, tijdelijke dip in het vertrouwen over hun bedrijfsontwikkeling. Op dit moment gaat het op bijna alle onderdelen weer vooruit. De omzet neemt toe, de investeringsbereidheid en ook de personele ontwikkeling laten voor het komende jaar een licht positief cijfer zien. Voor het vierde kwartaal is er echter nog wel sprake van een krimp van de personeelsomvang.

Bron: CBS, EIB, KvK, MKB Nederland, VNO-NCW
Kijk voor meer detailinformatie op Statline

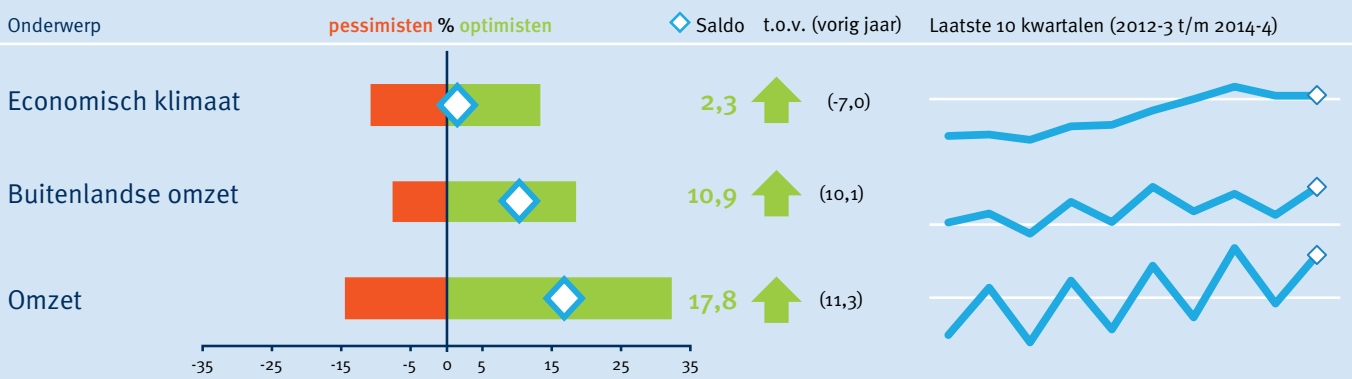
Ontwikkelingen derde kwartaal

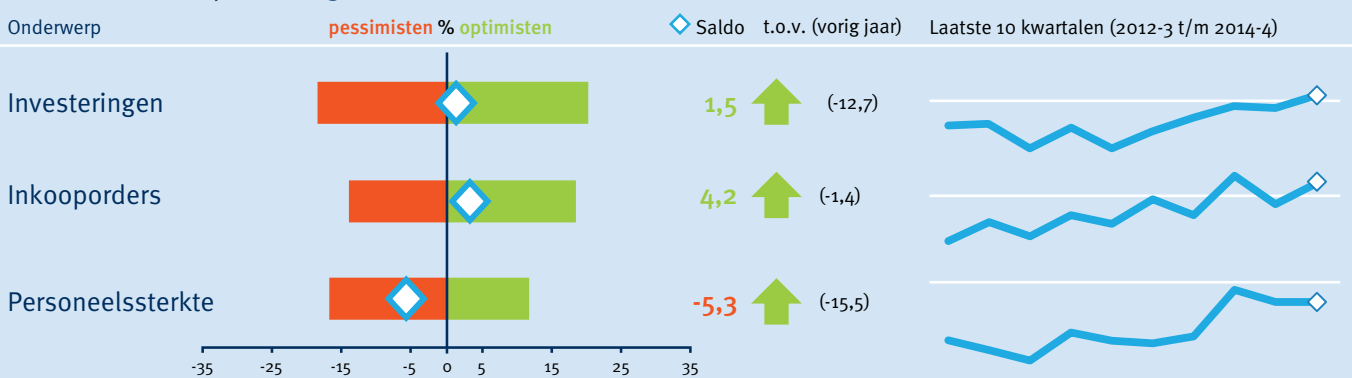
Beoordelingen van de ondernemer (begin van het vierde kwartaal)

Verwachte ontwikkelingen vierde kwartaal

Verwachte bedrijfsvoering vierde kwartaal

Ondernemers op alle fronten positiever

Ondernemend Nederland is op alle fronten optimistischer dan een jaar geleden, blijkt uit het dashboard Conjunctuurenquête Nederland. Hoewel de ondernemers per saldo nog niet positief zijn over hun voorraad- en orderpositie en de winstgevendheid nog altijd onder druk staat, staan ook deze indicatoren er beter voor dan eind 2013.

Ruim een derde van de ondernemers verwacht omzetgroei in het laatste kwartaal van 2014. De verwachting over de omzontwikkeling is sinds de zomer van 2011 niet zo positief geweest. Dat was ook het moment dat de investeringsverwachtingen voor het laatst positief waren. Eind

2014 is het aantal ondernemers dat meer investeringen verwacht te doen voor het eerst weer groter dan het aantal collega's dat de investeringen denkt te minderen.

In het derde kwartaal waren er meer bedrijven waar het personeelsbestand toenam dan bedrijven waar de personeelssterkte afnam. Dat resulteert in het eerste positieve saldo sinds het derde kwartaal van 2011. Voor de komende tijd is men echter minder optimistisch. Per saldo verwacht ruim 5 procent van de ondernemers minder personeel nodig te hebben. Dit saldo is gelijk aan dat van een kwartaal eerder, maar aanzienlijk beter dan een jaar eerder.

Ontwikkelingen derde kwartaal

Onderwerp

pessimisten % optimisten

◇ Saldo t.o.v. (vorig jaar)

Laatste 10 kwartalen (2012-3 t/m 2014-4)

Omzet

Hoe lees ik het Dashboard Conjunctuurenquête Nederland?

Onderwerp: in de Conjunctuurenquête Nederland wordt ondernemers naar hun oordeel gevraagd over verschillende onderwerpen. Er is een verschil tussen terugblikken op het vorige kwartaal en verwachtingen voor het huidige kwartaal. Hierdoor kan een onderwerp twee keer voorkomen in het dashboard. De koppen die boven de onderwerpen staan geven aan of het om terugblikken of verwachtingen gaat.

Staaftdiagram (pessimisten / optimisten): de vragen over de onderwerpen in het dashboard kunnen de ondernemers beantwoorden met verbetering, verslechtering, of onveranderd. In deze grafiek is het percentage optimisten (ondernemers die verbetering zien/verwachten) afgezet tegen de pessimisten (zij die verslechtering zien/verwachten). De witte ruit geeft het saldo hiervan weer.

Saldo: het saldo is het verschil tussen het percentage optimisten en het percentage pessimisten, dat ook terug te zien is in het staaftdiagram. Positieve waarden (meer optimisten dan pessimisten) worden groen weergegeven, negatieve saldi (meer pessimisten dan optimisten) worden rood weergegeven.

T.o.v. vorig jaar: het saldo van hetzelfde onderwerp in hetzelfde kwartaal een jaar eerder is tussen haakjes weergegeven. Er is gekozen voor hetzelfde kwartaal een jaar eerder om eventuele seizoeneffecten uit te sluiten. De groene pijl naar boven of rode pijl naar beneden geeft aan of er sprake is van respectievelijk een verbetering of verslechtering.

Lijndiagram (laatste 10 kwartalen): per onderwerp wordt de ontwikkeling in de laatste 10 kwartalen weergegeven. Hierop is geen seizoencorrectie toegepast. De witte horizontale lijn is de nullijn. Het saldo in het laatste kwartaal is met een witte ruit weergegeven.

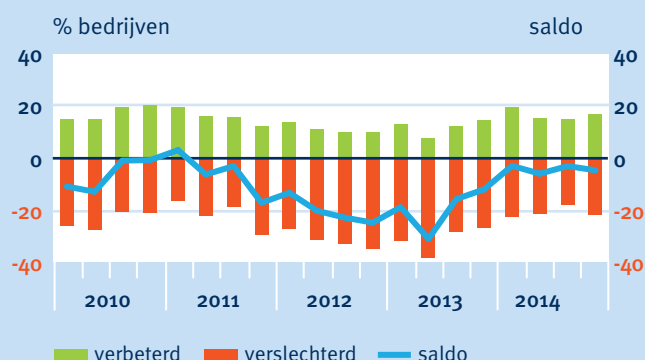
Uitgelicht

Bron: CBS, VNO-NCW, KvK, MKB Nederland, EIB
Kijk voor meer detailinformatie op Statline

Winstgevendheid: pas op de plaats

Voor iets meer dan 60 procent van het bedrijfsleven bleef de winstgevendheid in het afgelopen kwartaal onveranderd. Van de overige bedrijven meldde een kleine meerderheid van per saldo 5 procent een lagere winstgevendheid, tegenover 3 procent in het kwartaal ervoor. Tussen sectoren zijn er grote verschillen: ondernemers in de horeca zijn juist positief over de ontwikkelingen van de winstgevendheid (saldo +10%). Ook in de industrie en informatie- en communicatiesector was sprake van een verbetering van de winstgevendheid. Ondernemers in de bouw zijn echter veel minder te spreken over de ontwikkelingen van de winstgevendheid. Eén op de drie ondernemers geeft aan dat deze verslechterd is en slechts 9 procent meldde een verbetering.

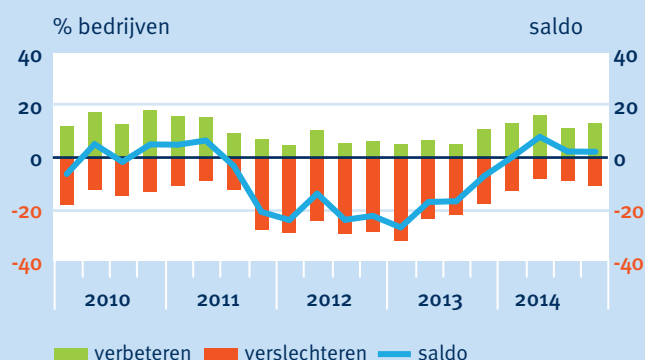
Winstgevendheid vorig kwartaal

Economisch klimaat: verwachtingen licht positief

Het aantal ondernemers dat in het vierde kwartaal een verbetering van het economisch klimaat verwacht, is maar nipt groter dan het aantal dat een verslechtering verwacht (saldo +2%). De meeste optimisten zijn te vinden in de sector informatie en communicatie, maar ook in de industrie en de handel is men positief gestemd. Anders ligt dat in de bouw en bij de verhuur en handel van onroerend goed waar per saldo zo'n 10 procent van de ondernemers een minder goed economisch klimaat verwacht. Terugkijkend op het derde kwartaal ontwikkelde het economisch klimaat zich minder gunstig dan de ondernemer vooraf had verwacht. Een positief verwachtingssaldo vooraf kwam uit op een negatief terugkijkend saldo: het teken versprong van +3 naar -3 procent.

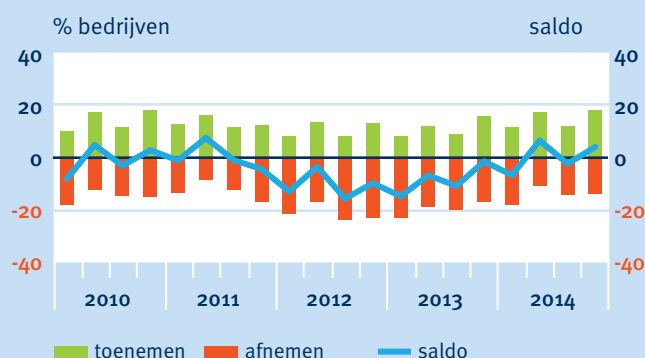
Verwachting economisch klimaat

Meer inkooporders

Per saldo verwacht 4 procent van de bedrijven een toenemend aantal inkooporders in het vierde kwartaal, terwijl in het derde kwartaal juist meer bedrijven een daling van inkooporders voorzagen. Vooral in de handel verwacht een flink deel van de ondernemers, per saldo 18 procent, meer in te kopen. Maar ook in de informatie- en communicatiesector en de industrie zijn de verwachtingen positiever dan in het derde kwartaal. Deels spelen seizoeneffecten een rol: in het vierde kwartaal is doorgaans meer inkoopactiviteit. Vergeleken met een jaar eerder is er sprake van positievere verwachtingen.

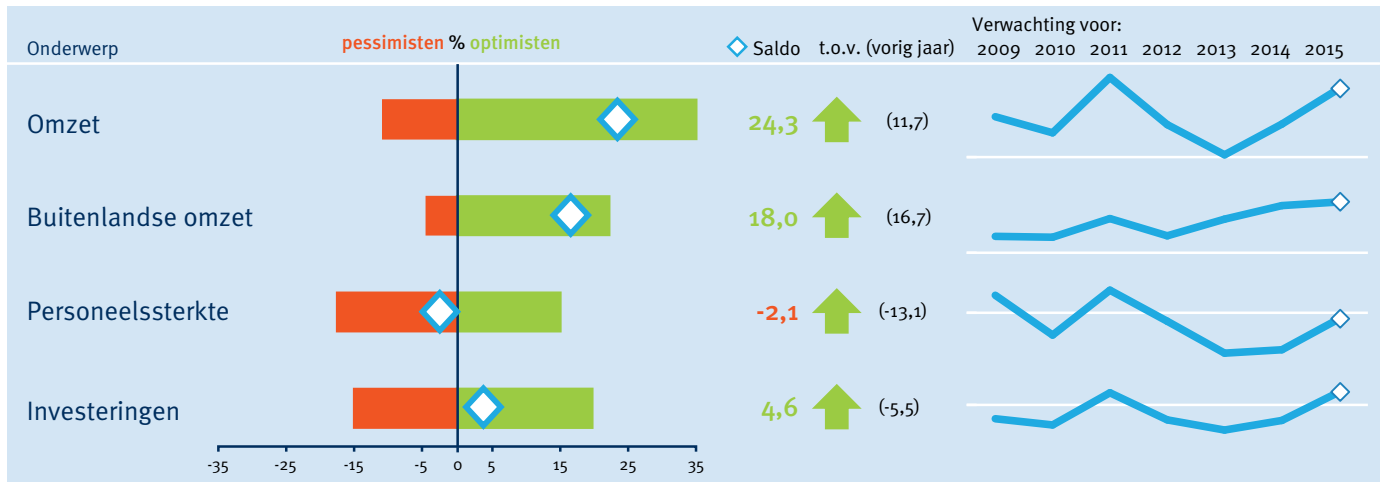
Verwachting te plaatsen inkooporders

Uitgelicht: ondernemers overwegend positief over 2015

Bron: CBS, EIB, KvK, MKB Nederland, VNO-NCW
Kijk voor meer detailinformatie op Statline

Dashboard Conjunctuurenquête Nederland: verwachtingen voor 2015

Ondernemers positief 2014 uit

Ondernemend Nederland gaat 2015 overwegend positief tegemoet. Negen op de tien ondernemers verwachten volgend jaar gelijkblijvende of stijgende omzetten te kunnen realiseren. De laatste keer dat het Nederlandse bedrijfsleven zo optimistisch was over de omzet, was eind 2010 bij de vooruitblik naar 2011. Naast de buitenlandse omzetten, waar de exporterende ondernemers al meerdere jaren optimistisch over zijn, lijkt nu ook de binnenlandse omzet bij te dragen aan dit optimistischere beeld.

Omzetgroei in alle sectoren voorzien

Per saldo verwachten alle sectoren dat de omzetten zullen stijgen in 2015. De handel is het meest optimistisch. In de bouw en de dienstverlening is men wat voorzichtiger. Daar is het aandeel pessimisten (zij die omzetzaling verwachten) maar net iets kleiner dan dat van de optimisten (die omzetzijging verwachten).

Export blijft groeien

Waar ondernemers de afgelopen jaren voorzichtig waren over de verwachte groei van hun totale omzet, voorzagen exporterende bedrijven al jarenlang toenemende buitenlandse omzetten.

Ook voor 2015 zijn de ondernemers positief over de te behalen buitenlandse omzet.

Investeringsbereidheid groeit

Eén op de vijf bedrijven verwacht in 2015 meer te investeren dan in 2014. Per saldo komt de investeringsvooruitblik voor het eerst in drie jaar weer boven de nul uit: er zijn meer ondernemers die verwachten meer te investeren dan ondernemers die denken minder te investeren. Twee derde van alle ondernemers verwacht in 2015 net zoveel te investeren als in 2014.

2015: herstel zonder banen

De hierboven genoemde positieve vooruitzichten voor 2015 vertalen zich volgens de ondernemers nog niet in extra werkgelegenheid. Per saldo denkt twee procent van de ondernemers dat er zelfs gesneden moet worden in het personeelsbestand. Het herstel zonder banen voor heel Nederland kan volgens de ondernemers per sector heel verschillend uitpakken: de verschillen tussen sectoren zijn groot. In de delfstoffenwinning komt het saldo uit op +32, maar in de bouw en de verhuur en handel in onroerend goed denkt respectievelijk 26 en 31 procent dat de personeelssterkte zal afnemen.

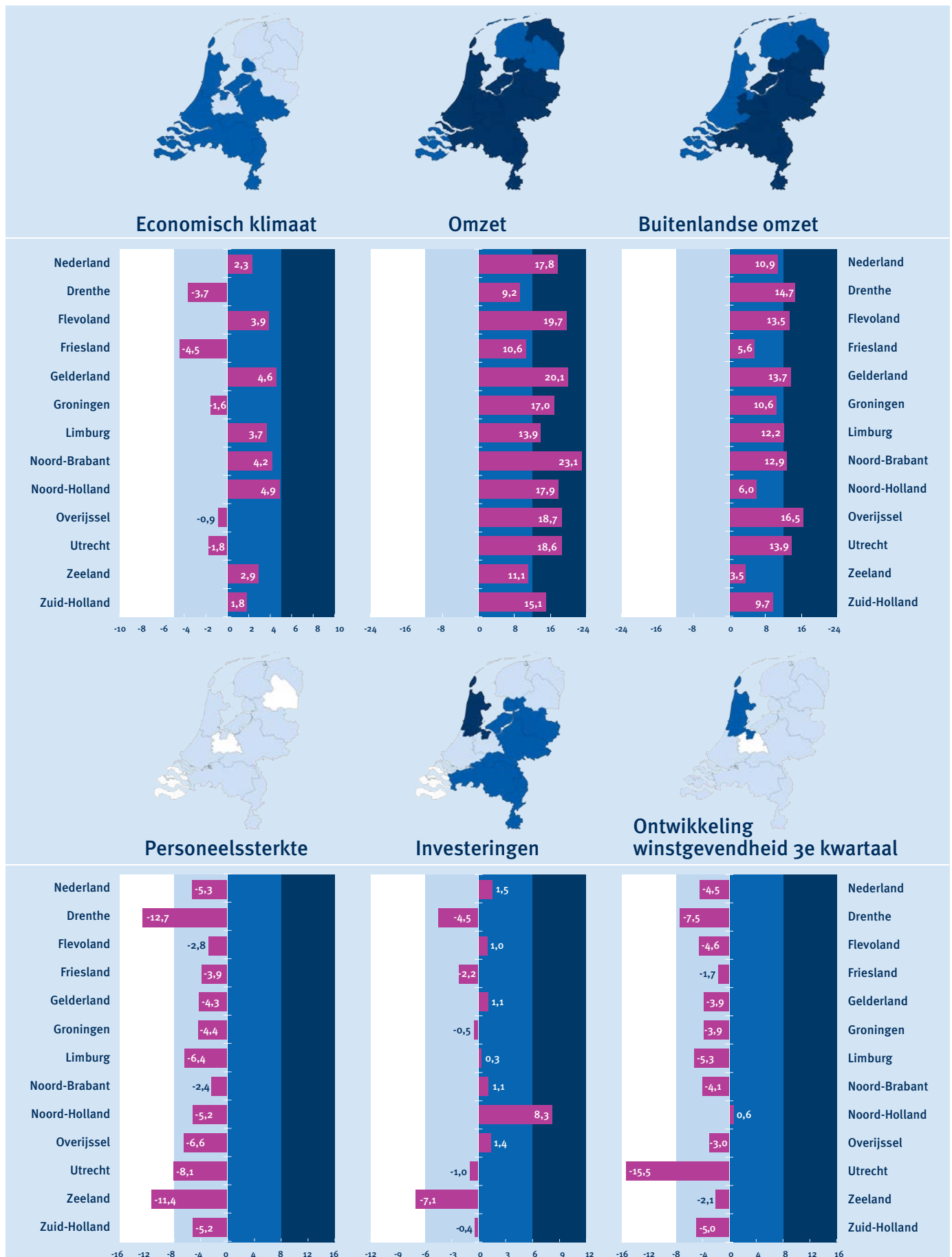
Toelichting Dashboard 2015: het dashboard op pagina 9 is hetzelfde opgebouwd als dat op pagina 6: het gaat echter om vragen die alleen in het vierde kwartaal van elk jaar worden gesteld over het volgende jaar. Het lijndiagram op pagina 9 geeft daarom de destijds opgegeven verwachtingen voor 2009 tot en met 2015 weer.

Verwachte ontwikkelingen bedrijfsleven per provincie

Uitkomsten vierde kwartaal 2014. Het betreft het verschil tussen de percentages optimisten en pessimisten per onderwerp, per provincie. Het betreffen vijf verwachtingen over het vierde kwartaal en een terugblik op de winstgevendheid in het derde kwartaal.

Bron: CBS, EIB, KvK, MKB Nederland, VNO-NCW

Kijk voor meer detailinformatie op Statline

Verwachtingen per provincie: niet alle provincies even positief

Economisch klimaat: provincies tonen wisselend beeld

Het economisch klimaat ontwikkelde zich in het derde kwartaal veel minder positief dan vooraf verwacht. Alleen in Flevoland werd aan het eind van het derde kwartaal positiever teruggekeken naar de zomermaanden dan aan het begin van het seizoen verwacht. Over het laatste kwartaal van het jaar is het beeld per provincie wisselend. De verwachting is per saldo het hoogst in Noord-Holland en Flevoland (beide circa 5%). Samen met Utrecht voorzien de ondernemers in de noordelijke provincies een verslechtering van het economisch klimaat. Het saldo is het laagst in Friesland en Drenthe (-4%).

Alle provincies verwachten omzetgroei in 2015, Zeeland blijft voorzichtig

De verwachte omzetontwikkeling kunnen ondernemers doorgaans beter inschatten dan het economisch klimaat. Toch blijkt ook hier een verwachting soms niet uit te komen. Zo blijkt over de omzetontwikkeling in het derde kwartaal in Zeeland per saldo 7 procent positief te zijn, waar vooraf per saldo 8 procent een krimp verwachtte. Voor tien van de twaalf provincies pakte het derde kwartaal beter uit dan eerder verwacht. De omzetverwachting voor het vierde kwartaal is positief. Los van de grote kwartaalschommelingen (de omzet in het tweede en vierde kwartaal is doorgaans hoger dan die in het eerste en derde kwartaal), is er sprake van een verwachte toename. Ook de verwachtingen voor het hele jaar 2015 laten in alle provincies een positief beeld zien. In Noord-Holland, Noord-Brabant, Utrecht, Gelderland en Flevoland verwacht per saldo ruim een kwart van de ondernemers een toename van de omzet in 2015. Alleen Zeeland blijft met een saldo van +3 procent met zijn verwachting ver achter bij de andere provincies.

Groei buitenlandse omzet

De verwachte exportontwikkeling is positief. Hoewel in alle provincies het aandeel ondernemers dat verwacht dat de buitenlandse handel zal toenemen groter is dan het aandeel dat een afname verwacht, zijn er ook verschillen. Zeeland vormt met een saldo van 4 procent het ene uiterste en Overijssel met een saldo van 17 procent het andere uiterste.

Personeelssterkte:

Noord-Brabant en Noord-Holland positief over 2015

Voor het vierde kwartaal zijn de ondernemers in alle provincies negatief over de personeelssterkte met uitschieters naar beneden in Zeeland (-11%) en Drenthe (-12%). In de laatstgenoemde provincie verwachten vooral veel bouwbedrijven een reductie van de personeelssterkte (-30%). Voor 2015 is het beeld wisselend. Landelijk verwacht per saldo 2 procent een daling van de personeelssterkte. In Noord-Holland en Noord-Brabant is men echter optimistisch over de werkgelegenheid en verwacht men groei. Ondernemers in Zeeland en Groningen verwachten in 2015 nog flink te moeten snijden in hun personeelsbestand en noteren respectievelijk saldi van -12 en -8 procent.

Meer Noord-Hollandse bedrijven gaan investeren

De landelijke stijging van het investeringsniveau bij de bedrijven blijkt vooral door bedrijven in Noord-Holland veroorzaakt te worden. Voor 2014 bedraagt het saldo 8 procent en voor 2015 is het saldo zelfs 11 procent. In de meting van het vierde kwartaal schrijven nog wel zes provincies een negatief saldo voor 2014. Voor 2015 neemt dat af tot één (Drenthe, -1%). De investeringen in Noord-Holland zullen volgens de ondernemers vooral plaatsvinden in de sectoren vervoer en opslag (saldo 51%) en industrie (27%). In enkele andere sectoren in Noord-Holland, zoals de landbouw (-24%), nemen de investeringen naar verwachting wel fors af in 2015.

Winstgevendheid in Utrecht sterker onder druk

Een opmerkelijk groot deel van de bedrijven in de provincie Utrecht (saldo -16%) geeft aan dat de winstgevendheid van het bedrijf afnam in het derde kwartaal. Het zijn met name bouwbedrijven (-62%), zakelijke dienstverlenende bedrijven (-16%) en overige dienstverleners (-15%) die debet zijn aan de lage score van de provincie als geheel. In de andere provincies varieert de afname van de winstgevendheid tussen -8 procent in Drenthe en -2 procent in Friesland.

Kerntabel Ondernemersvertrouwen en Conjunctuurenquête Nederland

	Ondernemersvertrouwen			Verwachtingen voor 2015 (saldo)		
	2014 2e kwartaal	2014 3e kwartaal	2014 4e kwartaal	Omzet	Personeel	Economisch klimaat
Totaal bedrijfsleven	4,0	2,9	4,9	24,0	-2,0	5,0
Delfstoffenwinning	14,2	14,2	15,4	30,0	32,0	22,0
Industrie	0,3	1,2	2,0	25,0	0,0	7,0
Bouwnijverheid	-4,8	-10,0	-2,2	3,0	-26,0	-4,0
Autohandel en -reparatie	-12,9	-4,3	-4,7	3,0	-14,0	-10,0
Groothandel	9,0	10,8	10,9	36,0	9,0	3,0
Detailhandel	3,9	5,9	7,1	49,0	12,0	18,0
Vervoer en opslag	0,4	-0,1	4,0	27,0	1,0	23,0
Horeca	9,2	2,8	4,8	28,0	1,0	3,0
Informatie en communicatie	11,3	5,8	5,4	31,0	3,0	9,0
Verhuur en handel onroerend goed	5,3	7,8	6,1	26,0	-31,0	0,0
Zakelijke dienstverlening	4,7	4,1	5,1	20,0	5,0	-4,0

Meer informatie

Ondernemersvertrouwen op Statline

Conjunctuurenquête naar bedrijfstak op Statline

Conjunctuurenquête naar regio (landsdeel/provincie/COROP/stadsgewest) op Statline

Verwachtingen over 2015 naar bedrijfstak op Statline

Verwachtingen over 2015 naar provincie op Statline